

Ὀροπέδιο

Καλοκαίρι 2009

Τιμή: 10,00 €

7

Γράφουν: Γιώργος Βέης, Γιώργος Παυλόπουλος, Νίκος Μπελογιάννης, Κωστής Τζερωμιάς, Μαριάννα Βλαχάκη, Γιώργος Μαρκόπουλος, Γιώργος Γεωργιάσης, Παύλος Αθανασόπουλος, Ανδρέας Φουσκελάκης, Λουκάς Αξελός, Λουκάς Θεοδοσκόπουλος, Μαρία Γιάτσοι, Σπύρος Καταμής, Αντώνης Περαντανάκης, Κωνσταντίνος Ίωαννίδης, Έλενη Χαρίμασι, Νίκος Κετλάνης, Uzeyir Lokman Çayır, Λίντον Κονέζι, Τζόνσον, Ηλίας Χ. Παπαδημητριάκος, Σοφία Χαλικιοπούλου, Σοφία Κολατσιού, Ferhan Kirlidökme Μοιζαοδή, Αλυσσαία Αποστολοπούλου, Δημήτρης Μπαζής, Θεοδώρα Β. Κούγκουλος, Στέφης Κελεσιάνης, Εριφύλη Σαμουηλίδου, Νίκος Χερμιάκης, Πάνος Καπάνης, Γιώργος Βαρθαλίτης, Γεώργιος Μονεμβασίτης, Δημήτρης Αρμάνης, Σαρλάνκα Γκαργκάνα

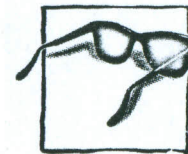
Γιώργος Παυλόπουλος: Τὸ πουλάρι

Νίκος Μπελογιάννης: Στενές στιγμές

ΣΟΦΙΑ ΧΑΛΙΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

Τὰ παιδικὰ χρόνια στὸν Πύργο

Ὁ δ ἠ γ ὀ ς ἀ ν ἄ γ ν ω σ η ς

603 Ε Ν Α Σ Δ Η Μ Ι Ο Υ Ρ Γ Ο Σ *Πολύτιμη λήθη.*
Μιά συζήτηση τοῦ Στάθη Κουτσούνη καὶ μαθητῶν του μὲ τὸν ποιητὴ Ἀντῶ-
νη Φωστιέρη

Πολύτιμη λήθη

Μιά συζήτηση του Στάθη Κουτσούνη και μαθητών του
με τον ποιητή Άντώνη Φωστιέρη

Η συζήτηση που άκολουθει πραγματοποιήθηκε στις 26 Νοεμβρίου 2007 στο Λύκειο της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου. Μαθητές της Γ' Λυκείου, με ένδιαφέρον για τη λογοτεχνία, ανέγνωσαν την ποιητική συλλογή *Πολύτιμη Λήθη* του Άντώνη Φωστιέρη, με τη συνεργασία του ποιητή και φιλολόγου Στάθη Κουτσούνη, Διευθυντή του Λυκείου της Σχολής. Έν συνεχεία, προσεγγίζοντας κριτικά το βιβλίο, ανίχνευσαν με τη συμβολή του καθηγητή τους τις βασικές συνισταμένες της ποίησης και της ποιητικής του Φωστιέρη και, τέλος, προσκάλεσαν τον ποιητή στο Σχολείο, προκειμένου να συζητήσουν μαζί του για το βιβλίο και γενικά για την ποίηση.

Στάθης Κουτσούνης: Λοιπόν, παιδιά, σήμερα μάς τιμά με την παρουσία του ο ποιητής Άντώνης Φωστιέρης. Πριν του δώσω το λόγο, θα ήθελα, προκειμένου να έχουμε μια βάση στη συζήτησή μας, να συνοψίσω κάποια δεδομένα, τα όποια έχουμε ήδη αναπτύξει στο χρονικό διάστημα κατά το οποίο διαπραγματευτήκαμε το βιβλίο του, την Πολύτιμη Λήθη. Πρώτα απ' όλα να σάς θυμίσω ότι ο Άντώνης Φωστιέρης εξέδωσε το πρώτο βιβλίο του το 1969, που σημαίνει, αν λάβουμε υπόψη μας ότι γεννήθηκε το 1953, στα 16 του χρόνια, σέ ηλικία δηλαδή μικρότερη από τη δική σας. Άντώνη, τί τίτλο είχε το πρώτο βιβλίο σου; Γιατί όμολογώ ότι ούτε εγώ το γνωρίζω. Όπως σάς έχω πεί, παιδιά, το έχει αποκηρύξει το πρώτο του βιβλίο.

Άντώνης Φωστιέρης: Λεγόταν *Στροφές και Μεταλλάξεις*. Και δέν ήταν κανονική έκδοση, το είχα βγάλει σέ πολύγραφο. Μιά τεχνική ή όποια σήμερα μάλλον δέν ύφίσταται πιά.

Στάθης Κουτσούνης: Ίδιωτική έκδοση, έτσι;

Αντώνης Φωστιέρης: Ναι.

Στάθης Κουτσούνης: Το δεύτερο βιβλίο του, με τίτλο *Το Μεγάλο Ταξίδι*, το εξέδωσε το 1971, δηλαδή σε ηλικία 18 ετών. Άρα, παιδιά, στην ηλικία σας. Κι αυτό ιδιωτική έκδοση;

Αντώνης Φωστιέρης: Ναι. Και το έβγαλα πράγματι ένόςω ήμου μαθητής, λίγο πριν τελειώσουμε το σχολείο.

Στάθης Κουτσούνης: Από το '71 και έξης εκδόθηκαν άλλα έξι βιβλία. *Ο διάβολος τραγούδησε σωστά*, *Το θά και το να του θανάτου*, *Η σκέψη ανήκει στο πένθος* είναι μερικοί τίτλοι του. Όπως και η *Πολύτιμη Λήθη* βεβαίως, το τελευταίο και βραβευμένο βιβλίο του, με το οποίο και ασχοληθήκαμε. Η ματαιότητα της όμορφιάς, ή φθορά του χρόνου, ή φρίκη απέναντι στο αναπόφευκτο του θανάτου είναι από τα βασικά θέματα της ποίησης του Φωστιέρη, ή οποία χτίζεται πάνω σε αντιθετικά δίπολα: ή όμορφιά κι ή έρωτας απέναντι στη φθορά και το θάνατο, ή μνήμη απέναντι στη λήθη, ή χαρά και ή πληρότητα απέναντι στη θλίψη και τη μοναξιά. Όλα αυτά αντιμετωπίζονται με μιὰ στοχαστικότητα, γιατί αυτό που τον ενδιαφέρει είναι να φτάσει στο βάθος της ύπαρξης, στην ουσία των πραγμάτων, και θεωρώ ότι το καταφέρνει. Να μην πω έγω περισσότερα για τον ποιητή, θά μ'ας πει κι ή ίδιος δυο λόγια στη συνέχεια. Να σου πω όμως, Αντώνη, μερικά πράγματα για τα παιδιά. Καθότι είναι μαθητές της Γ' Λυκείου και έπιφορτισμένοι έπομένως έφέτος με τις πανελλαδικές εξετάσεις, έχουν έπιτελέσει έναν άθλο, καθώς κατάφεραν, δουλεύοντας μέσα σ' αυτό το δύσκολο πλαίσιο, να διαβάσουν και να προσεγγίσουν μαζί μου κριτικά τη συλλογή σου, να έκφρασουν τις αντιδράσεις τους και να καταθέσουν την άποψή τους. Να πω έπίσης ότι οι άναγνωστικές έμπειρίες τους στην ποίηση προέρχονται περισσότερο από παλαιότερα κείμενα, που φτάνουν μέχρι και τη γενιά του '30, δέν είχαν δηλαδή έρθει σε έπαφή με μεταπολεμικούς ποιητές. Το λέω αυτό γιατί άρχικώς υπήρξε μιὰ δυσκολία στην πρόσληψη του βιβλίου σου· ή σύγχρονη ποίηση, και πολύ περισσότερο ή ποίηση της γενιάς σου, τους ήταν άγνωστη — όπως σ'ας έχω πει, παιδιά, ή Φωστιέρης ανήκει στη γενιά του '70. Παρ' όλα αυτά και παρά την άμηχανία που υπήρξε στην άρχή, κατάφεραν σιγά σιγά, με τη βοήθειά μου, να μπουν στο κλίμα της συλλογής. Από αυτή την προσέγγιση προέκυψαν και πολλές έρωτήσεις, τις όποιες στη συνέχεια θά σου υποβάλουν. Λοιπόν, πριν ξεκινήσουν τα παιδιά, πές μας έσ'υ δυο λόγια για σένα, για τα βιβλία σου, για την ποίησή σου.

Αντώνης Φωστιέρης: Τώρα έχω έγω άμηχανία. «Δέν ξέρω τί να

παίξω στα παιδιά», πώς το λέει το τραγούδι; Βέβαια, θέλω να πω ότι χαίρομαι που ήρθα στο σχολείο αυτό. Έρχομαι για πρώτη φορά και ξέρω πως είναι ένα πολύ καλό σχολείο. Το ήξερα από πολύ παλιά, ήδη από την έποχή που είχα βγάλει το πρώτο βιβλίο μου. Τότε δέν ήξερα κανέναν, ούτε με ξέρανε φυσικά, και βγάζοντας ένα βιβλίο το έστελνα σε κάποιους συγγραφείς, σε κάποιους ποιητές, σε κριτικούς, και ένας απ' αυτούς, από τους πρώτους, ήταν ή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, με τον όποιο δέ γνωριστήκαμε ποτέ προσωπικά, όμως ήταν από αυτούς που πολύ ένθουσιωδώς και πολύ θερμά είχαν ανταποκριθεί. Πάντα, ένόςω ζούσε του έστελνα βιβλία μου, και πάντα μου άπαντούσε. Είχαμε άναπτύξει μιὰ μικρή άλληλογραφία και θυμάμαι με συγκίνηση ότι στο φάκελο των γραμμάτων έγραφε Νικηφόρου Λύτρα 14. Και τώρα, ύστερα από τόσες δεκαετίες, ήρθα στη Νικηφόρου Λύτρα 14. Πάντως πιστεύω ότι το σχολείο αυτό, έχοντας μιὰ τέτοια παράδοση από τον Ι.Μ.Π., είναι και τυχερό, έσεις δηλαδή πιστεύω έίστε τυχεροί που έχετε καθηγητή έναν ποιητή, πράγμα σπάνιο, και όχι άπλως ποιητή, αλλά και δάσκαλο που μπορεί να μεταλαμπαδεύει το πνεύμα της ποίησης. Γιατί πολλές φορές οι ίδιοι οι ποιητές, ίσως δέν είναι οι καταλληλότεροι για να μιλήσουν περι ποιήσεως και περι συγγραφής.

Στάθης Κουτσούνης: Τουλάχιστον για τα δικά τους γραπτά. Και πρέπει να πω ότι, παρόλο που εργάζομαι είκοσι χρόνια σ' αυτό το Σχολείο και πολλές φορές μου έχουν ζητήσει οι μαθητές μου να διδάξω κάποιο δικό μου ποίημα, ούδέποτε το αποτόλμισα· και για λόγους αρχής, πρωτίστως, αλλά και επειδή αισθάνομαι ότι δεν είμαι ούτε κατάλληλος ούτε αρμόδιος για να διδάξω κάτι δικό μου.

Αντώνης Φωστιέρης: Έβγαλα το πρώτο βιβλίο 16 χρονών, αλλά στην πραγματικότητα τα πρώτα ποιήματα τα έγραφα και τα δημοσίευσα σε ηλικία 12-13 ετών, σ' ένα μαθητικό περιοδικό του δημοτικού σχολείου, το οποίο και είχα αναλάβει. Μετά άρχισα να διαβάζω και να γράφω στη Διάπλαση των παιδών, ένα περιοδικό το οποίο δυστυχώς σταμάτησε να βγαίνει. Η λογοτεχνία, κατά κάποιο τρόπο, είναι ένα μέσο επικοινωνίας, έστω κι αν αυτοί με τους οποίους θέλουμε να επικοινωνήσουμε είναι πρόσωπα φαντασιακά, δεν έχουμε προσωπική επαφή μαζί τους. Λοιπόν, θεωρώ πως είναι μεγάλη έλλειψη που σήμερα δεν υπάρχει ένα έντυπο για να μπορεί κάποιος νέος να δημοσιεύσει. Και δεν ξέρω μήπως αυτό μακροπρόθεσμα δημιουργήσει πρόβλημα ως προς τη δημιουργία ή μάλλον τη μη δημιουργία ενός φτυωρίου μελλοντικών ποιητών.

Στάθης Κουτσούνης: Να προσθέσω εδώ, σχετικά με την επικοινωνιακή διάσταση της λογοτεχνίας, το εξής. Υπάρχει ή αντίληψη, και δεν κρύβω ότι την είχα κι εγώ όταν ήμουν στην ηλικία των παιδιών, ότι η ήδονή στη γραφή ξεκινάει και εξαντλείται τη στιγμή που γράφεται το ποίημα. Είναι λάθος αυτό. Όποιος ασχολείται σοβαρά με την ποίηση, με την τέχνη γενικότερα, δεν μπορεί παρά να έχει στο μυαλό του ότι καλλιτεχνεί και για να επικοινωνήσει με κάποιους, έστω και με έναν. Η τέχνη είναι αναμφισβήτητα μια μορφή επικοινωνίας. Άς δώσουμε όμως το λόγο στα παιδιά.

Λίνα Γεωργή (μαθήτρια): Πώς και από που έμπνευστήκατε τον τίτλο Πολύτιμη Λήθη; Πολύτιμη λήθη με «η» και πολύτιμοι λίθοι με «οι» έχουν σχέση;

Στάθης Κουτσούνης: Να σου πω, Αντώνη, ότι, όταν ανακοίνωσα στα παιδιά με ποιο βιβλίο θα ασχοληθούμε, σήκωσα κάποιον στόν πίνακα για να γράψει τον τίτλο. Κι έγραψε χωρίς να προβληματιστεί, και συμφώνησαν και οι υπόλοιποι, πολύτιμοι λίθοι με «οι». Έσώ, όμως, παίζοντας με τις όμοιες, ανατρέπεις τα συνηθισμένα, δημιουργώντας παράλληλα αμφισημίες.

Αντώνης Φωστιέρης: Ο τίτλος του βιβλίου προήλθε, όπως ίσως το διαπιστώσατε, από ένα ποίημα όπου υπάρχει αυτή η φράση. Νο-

μίζω ότι το πρόβλημα της μνήμης και της λήθης υπάρχει σε πολλά ποιήματα, και πάντα προσπαθώ ο τίτλος της συλλογής να στεγάζει όσο γίνεται περισσότερα ποιήματα. Να είναι μια όμπρελα που από κάτω να μπαίνουν, αν όχι όλα τα ποιήματα, τουλάχιστον ένας μεγάλος τους αριθμός. Άρα, υπάρχει μια νοηματική συνάφεια, μια αναγκαιότητα, δεν είναι απλώς ένα λεκτικό εύρημα. Και νομίζω ότι το πρόβλημα αυτό, δηλαδή της μνήμης και της λήθης, είναι ένα από τα βασικά που επανέρχονται μέσα στο βιβλίο. Πιστεύω ότι όλος ο πνευματικός μας πολιτισμός βασίζεται πάνω στη μονοκρατορία της μνήμης. Πιστεύουμε ότι το μόνο που έχει σημασία στη ζωή είναι αυτό το οποίο μπορούμε να το θυμόμαστε και να το ανακαλούμε. "Ο,τι έχει υπάρξει στο παρελθόν αξίζει μόνο εάν το θυμόμαστε, είτε σε επίπεδο προσωπικής μνήμης είτε σε επίπεδο συλλογικής. Η ιστορία ενός λαού, ενός πολιτισμού, της ανθρωπότητας εν τέλει τί είναι; Είναι ή κορυφογραμμή από τα σημεία, από τα γεγονότα, από τις πράξεις, από τα πρόσωπα τα οποία θυμόμαστε. Ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης υφίστανται μέσα στην παγκόσμια ιστορία ή στην ιστορία της χώρας μας, επειδή ξμειναν μέσα στη συλλογική μνήμη. Άρα είμαστε προσανατολισμένοι αποκλειστικά και μόνο προς αυτό το οποίο συγκράτησε ή μνήμη μέσα στους αιώνες, για οτιδήποτε άλλο υπήρξε δεν ξέρουμε ποιά σημασία είχε πραγματικά. Αυτό αποτελεί μια τεράστια άδικια απέναντι σε οτιδήποτε ζήσαμε, σε οτιδήποτε ζήσανε γενεές επί γενεών και που στην πραγματικότητα αποτελεί την πλειονότητα των στοιχείων που απαρτίζουν μια ζωή, μια βιογραφία. Ελάχιστα πράγματα από αυτά που έχουμε ζήσει μπορούμε να θυμηθούμε. Όμως, δεν είμαστε μόνο οι στιγμές ή τα γεγονότα που μπορούν να επανέλθουν στη μνήμη μας. Είμαστε ακόμα και αυτά τα οποία έχουμε ξεχάσει. Και αυτά που έχουμε ξεχάσει, πολλές φορές ίσως είναι πολύτιμότερα, γιατί είναι τα πιο ανθρώπινα στοιχεία, είναι αυτά τα οποία τα ζήσαμε χωρίς τη φιλοδοξία να είναι τόσο σημαντικά, ώστε να πρέπει να έγγραφον άνεξίτηλα είτε στη μνήμη τη δική μας είτε στη μνήμη των άλλων. Η καθημερινότητά μας είναι το πιο πολύτιμο πράγμα και είναι αυτό απ' το οποίο δε μένουν παρά ελάχιστα ψήγματα. Έπομένως, πραγματικά πιστεύω ότι η λήθη είναι πολύτιμη στη ζωή μας και συνειδητά έπεδίωξα αυτή την ήχητική αμφισημία. Η λήθη συχνά είναι πολύτιμη όσο και οι πολύτιμοι λίθοι.

Βασιλεία Στασινοπούλου (μαθήτρια): Πρώτα έπινοήσατε τον τίτλο και μετά γράψατε τα ποιήματα, με βάση τον τίτλο, ή τόν σκεφτήκατε αφού ήδη είχατε γράψει τα ποιήματα;

Αντώνης Φωστιέρης: Αφού είχα γράψει τα ποιήματα. Συγκεκριμένα, όταν έγραφα το ποίημα που περιέχει σ' ένα στίχο του τον τίτλο, το οποίο συμπτωματικά είναι από τα τελευταία που είχα γράψει. Όταν έγραφα αυτό το ποίημα, το οποίο έχει άλλο τίτλο, συνειδητοποίησα ότι ήταν ο πυρήνας αυτού που με άπασχολούσε. Για να βγάλει κανείς ένα ποιητικό βιβλίο, είτε θα μαζέψει όσα ποιήματα έχει γράψει μέσα σε ένα διάστημα, που τα θεωρεί καλά και δημοσιεύσιμα, είτε θα προσπαθήσει να φτιάξει μια ένότητα, ή οποία να περιχαρακώνεται εκφραστικά ή θεματικά, είτε με όλα αυτά τα κριτήρια, ώστε να προκύπτει ένα όλον. Έγώ σε όλα μου τα βιβλία προσπαθώ να συμπεριλάβω ποιήματα τα οποία να κινούνται γύρω από έναν άξονα.

Στάθης Κουτσούνης: Να τονίσω ότι οί περισσότεροι ποιητές «όργανώνουν» το βιβλίο τους γύρω από έναν συγκεκριμένο άξονα. Υπάρχει δηλαδή μια ένότητα στις περισσότερες ποιητικές συλλογές και σπάνια συμβαίνει να είναι απλώς τα ποιήματα που γράφτηκαν σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο χωρίς να έχουν κάποια σχέση μεταξύ τους. Πάντως στη συλλογή σου, είναι σαφές, υπάρχει ένότητα από την αρχή ως το τέλος. Τα ποιήματά σου κινούνται γύρω από μια προβληματική, είτε φαίνεται με την πρώτη ματιά είτε όχι. Γιατί υπάρχουν και ποιήματα τα οποία μπορεί να μιλούν για το θάνατο ή την απουσία, χωρίς πουθενά, το έχουμε επισημάνει με τα παιδιά, να αναφέρονται οί συγκεκριμένες λέξεις.

Μαρία Χριστοδούλου (μαθήτρια): Στα ποιήματά σας κάνετε συχνά αναφορά στο θάνατο. Υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος γι' αυτό; Ο τρόμος και ή άπειλη του θανάτου λειτουργούν γόνιμα στη γραφή;

Αντώνης Φωστιέρης: Το θέμα του θανάτου όντως έρχεται κι επανέρχεται, αλλά όχι μόνο σ' αυτό το βιβλίο. Σ' αυτό μάλιστα ίσως είναι λιγότερο έντονο, στα προηγούμενα βιβλία ήτανε πολύ πιό έμφανές. Όμως αυτό έχει σχέση και με την αντίληψη που έχει κανείς ή που διαμορφώνει καθ' όδον για το τί είναι ποίηση, τί είναι γραφή, τί είναι λόγος. Δηλαδή, ή θα αντιμετωπίζεις την ποίηση σαν ένα βιωματικό, συναισθηματικό, ακόμα και διανοητικό αποταμίευμα ή θα θεωρήσεις ότι ή ποίηση είναι ένας τρόπος για να ανατρέξεις στις ύπαρξιακές και στις όντολογικές ρίζες του ανθρώπου. Έχει κάπου μια ωραία φράση ό Άριστοτέλης στο Περί ποιητικής που λέει: «Φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον ποίησις Ιστορίας έστιν, ή μόν γάρ ποιήσις μάλλον τα καθόλου ή δέ Ιστορία τα καθ' έκαστον λέγει». Λοιπόν, πιστεύω ότι από τους βασικούς στόχους και τους σκοπούς της ποι-

ησης είναι να ανιχνεύσει αυτό το φαινόμενο της ύπαρξης, της ζωής και του θανάτου. Υπάρχει ζωή γιατί υπάρχει ένα όριο, το όριο είναι δεδομένο, έστω και αν δεν ξέρουμε πότε θα επέλθει. Άρα όλη ή ζωή αποκτά μεγάλη σημασία και μεγάλη αξία γιατί βρίσκεται υπό προθεσμία και υπό αίρεση. Η ζωή δεν εκτείνεται στο άπειρο, και αυτό που της δίνει ένταση είναι ακριβώς ή άόρατη άπειλη του θανάτου. Υπάρχει μια δαιμόκειος σπάθη ή οποία κρέμεται πάνω από τον καθένα μας και ή οποία από τη μια δημιουργεί τον πανικό του θανάτου, από την άλλη όμως είναι εκείνη που δίνει την πολυ μεγάλη αξία στην κάθε στιγμή της ζωής.

Φωτεινή Χάχαλη (μαθήτρια): Βλέπετε τη ζωή και το θάνατο διαφορετικά στην ποίηση απ' ό,τι στην καθημερινή ζωή;

Αντώνης Φωστιέρης: Όχι, γιατί γράφεις αυτό που πιστεύεις και αυτό που αισθάνεσαι. Όμως, πολλές φορές τα πράγματα δε λειτουργούν με βάση τα αυτονόητα, αλλά ανάποδα. Κάποτε ή ίδια ή γραφή σε όδηγει σε πράγματα, σε σκέψεις, ακόμα και σε αισθήματα τα οποία δε θα τα είχες εάν δε σε άνάγκαζε ή ίδια ή γραφή. Κάποιοι ξεκινούν να γράψουν ένα ποίημα, ένα βιβλίο, έχοντας μέσα στο μυαλό τους εκ των προτέρων όλο το οικοδόμημα. Έγώ ξεκινώ από κάτι ελάχιστο και γύρω από αυτό αρχίζει να κλώθεται και να δημιουργείται το σύνολο. Άρα, ένóσω γράφεις, αρχίζεις να ανακαλύπτεις ή έστω να ξεκαθαρίζεις τις άποψεις και τα αισθήματα που έχεις άπέναντι σε κάποια φαινόμενα, σε κάποια γεγονότα, άπέναντι στη ζωή, άπέναντι στο θάνατο. Είναι περίπου σαν να κάνεις μια ανασκαφή. Ο αρχαιολόγος εκεί που ανασκάπτει βρίσκει κάτι το οποίο υπάρχει μόν (δέν το κατασκευάζει εκείνη τη στιγμή, ούτε το φαντάζεται), υπάρχει αλλά είναι καλυμμένο και αν δέν πήγαινε ή αρχαιολογική άξίνα να το σκαλίσει, δε θα το έφερνε στο φώς. Έτσι και με το γράψιμο, ανακαλύπτεις αυτό που πραγματικά είσαι, αυτό που πραγματικά πιστεύεις, αλλά το οποίο ένδεχομένως ήτανε χωμένο κάτω από την επιφάνεια αυτής της καθημερινής ραστώνης που σκεπάζει τα πάντα.

Μαρία Χριστοδούλου (μαθήτρια): Με ποιά κριτήρια επιλέξατε τα θέματα των ποιημάτων σας στο συγκεκριμένο βιβλίο και με ποιά κριτήρια επιλέγετε γενικότερα τα θέματα στα ποιήματά σας; Επιλέγετε έσεις τα θέματά σας ή σας επιλέγουν εκείνα;

Αντώνης Φωστιέρης: Δέν ξέρεις ακριβώς πώς γίνεται. Ο Valéry έλεγε ότι τον πρώτο στίχο σου τον δίνουν οί θεοί και τους υπόλοιπους τους βρίσκεις μόνος σου. Βέβαια μπορεί να μη σου δίνουν τον πρώτο, αλλά τον τελευταίο στίχο. Έγώ πολλές φορές ξεκινώ από

το τέλος, έχω το τέλος, εκεί που θέλω να καταλήξω, και πάω προς τα πίσω. Άλλη φορά δέ σου έρχεται κόν το θέμα, σου έρχεται ένας ρυθμός. Μπορεί να ξεκινήσεις από δυο-τρεις λέξεις που έπενδύουν αυτόν το ρυθμό. Πάντως, έπειδή ρώτησες αν επιλέγει κανείς τις ιδέες ή τον επιλέγουν, θέλω να πώ ότι, όσο και αν φαίνεται αυτό λίγο εις βάρος μας, ή απόλυτη ειλικρίνεια και ή απόλυτη αυθορμησία ένδεχομένως να μίν υπάρχουνε στην ποίηση. Έννοώ μ' αυτό ότι δέν μπορείς ν' αφήσεις ελεύθερο τον έαυτό σου να γράφει ό,τι του κατέβει, πιστεύοντας στη θεία έμπνευση. Η ίδια ή λέξη ποίηση είναι από το ρήμα ποιώ, που σημαίνει φτιάχνω, κατασκευάζω. Άρα, ή ποίηση είναι από τη φύση της ένα χτίσιμο, υπάρχει μια κατασκευή, όπου χρειάζεται να έχεις ένα σχέδιο. Γκρεμίζεις, χτίζεις, γράφεις, σβήνεις, ξαναφτιάχνεις, δηλαδή το ποίημα είναι λίγο (ή και πολύ) κατασκευή. Δέν είναι κακό αυτό.

Στάθης Κουτσούνης: Από την άλλη υπάρχει ένα είδος ποίησης που βασίζεται στον παραληρηματικό λόγο, αλλά κι εκεί, στην αυτόματη γραφή, ένα εργαλείο του υπερρεαλισμού κυρίως, σπανίως ήτανε πραγματικά αυτόματα ή γραφή, γιατί πάντα υπάρχει ένας έλεγχος τη στιγμή που γράφεις. Και νομίζω ότι τα καλύτερα ποιήματά τους οί υπερρεαλιστές δέν τα έχουνε γράψει με την αυτόματη γραφή. Τα καλύτερα ποιήματα του Έγγονόπουλου, του Έμπειρικού δέν είναι τα άκραιφνώς υπερρεαλιστικά, αυτά που φαίνονται να είναι γραμμένα αυτόματα. Είναι αυτά που στηρίζονται σ' ένα λογικό σχέδιο και σ' έναν νοηματικό έλεγχο. Σχετικά με το άλλο που είπε ο Αντώνης, από τον πρώτο στίχο που δίνουν οί θεοί, όπως έλεγε ο Valéry, μέχρι το όλον ποίημα υπάρχει μια τεράστια απόσταση. Έσείς, όσοι από σάς γράφετε αυτή τη στιγμή, βρίσκεστε σε μια φάση όπου είναι εύκολο να γράψετε και δύσκολο να έπεξεργαστείτε το ποίημα. Αργότερα, αν συνεχίσετε και αν έχετε σοβαρές αξιώσεις από την ποίηση, θέλοντας και μη θα μπείτε σ' αυτή τη διαδικασία. Υπάρχει ο πρώτος στίχος, υπάρχει το βίωμα, υπάρχει ή ποιητική έμπειρία, ή γέννα συντελείται, αλλά από κεί και πέρα χρειάζεται δουλειά. Κι ένα παιδί άμα το γεννήσεις και το αφήσεις έτσι όπως βγει από την κοιλιά της μάνας του, δέ θα μπορέσει να προχωρήσει. Αυτό γίνεται και με την ποίηση. Δέν μπορεί το ποίημα να μείνει όπως θα γεννηθεί. Υπάρχουν βέβαια και εξαιρέσεις, αλλά αποτελούν σπάνιες στιγμές στην πορεία ενός ποιητή, ακόμη και του πιο μεγάλου.

Μπίλιω Μαρνέλη (μαθήτρια): Τα ποιήματά σας δέν είναι χαρούμενα, αντιθέτως αποπνέουν μελαγχολία. Γίνεται σκόπιμα αυτό;

Αντώνης Φωστιέρης: Για να μεταδοθεί ή μελαγχολία στον αναγνώστη; Όχι. Άλλα όταν κανείς γράφει, τις περισσότερες φορές δέν το κάνει γιατί ξεχειλίζει από ευτυχία. Η γραφή κατά κάποιο τρόπο είναι ένα είδος παραπληρωματικό της πραγματικής ζωής. Αν κάποιος μπορούσε μέσα στην τρέχουσα καθημερινότητά του να εκπληρώνει τα πάντα, τις επιθυμίες του, τα όνειρά του, αν ζει πλήρως ευτυχισμένος, δέν ξέρω τί σκοπό θα εκπλήρωνε το γράψιμο. Συνήθως γράφοντας ζεις δίπλα από την άληθινή μιá φανταστική ζωή, συμπληρώνεις με τη φαντασία σου κάτι το οποίο πράγματι δέν υπάρχει. Πάντως, το μεγαλύτερο μέρος της ποίησης αποπνέει αυτό που είπες, μιá μελαγχολία ή μιá απαισιοδοξία.

Στάθης Κουτσούνης: Αυτές οί έννοιες βέβαια δέν είναι αξιολογικές, δηλαδή δέν μπορείς να πεις ότι ένα ποίημα είναι αισιόδοξο ήρα είναι ώραίο ή είναι απαισιοδόξο και δέν είναι ώραίο. Αυτό είναι έξω από την ποιητική κριτική, άφορα περισσότερο τον ψυχισμό αυτού που γράφει. Άλλωστε, μπορεί ένα απαισιοδόξο σε ένα έξωτερικό επίπεδο ποίημα να έμπεριέχει αισιόδοξη προοπτική τελικά. Ο τρόπος που επιλέγει κανείς να επενδύσει το ύλικό του μπορεί να μίν έχει πάντα σχέση με αυτό που θέλει να περάσει, αν θέλει να περάσει κάτι. Κι έπειτα, όπως έχω πει στα παιδιά, ή τέχνη ένδιαφέρεται για την απόκλιση από τα δεδομένα, από τα καθιερωμένα. Ίσως τα ποιήματα που έχουν μιá αισιοδοξία να είναι ποιήματα κατά κάποιο τρόπο μιás στρατεύσης, και όχι κατ' ανάγκη πολιτικής. Αν κάποιος θέλει να διδάξει κάτι, να περάσει μιá θέση, πολλές φορές το κάνει με ένα τρόπο όρμητικό και σε τελευταία ανάλυση αισιόδοξο, γιατί θέλει να προβάλει ένα ιδεολόγημα. Τώρα, το αν θα υπήρχε ή ανάγκη της γραφής, της τέχνης γενικότερα, σε μιá απόλυτα ευτυχισμένη κατάσταση, παραμένει ένα έρώτημα.

Βασιλεία Στασινοπούλου (μαθήτρια): Με άφορμη το στίχο: «Χωρίς το φόβο πώς μπορεί να φοβηθούν» από το πρώτο ποίημα της συλλογής σας, θα ήθελα να μίν πείτε τί ρόλο μπορεί να παίξει ο φόβος στην καλλιτεχνική δημιουργία γενικά και ειδικότερα στην ποίηση. Έσας προσωπικά σάς έπηρεάζει στη γραφή σας;

Αντώνης Φωστιέρης: Ο φόβος υπάρχει σε πολλές μορφές, για πολλά πράγματα και με πολλές άφορμές. Ένας φόβος που υπάρχει πάντα σ' αυτόν που γράφει είναι κατά πόσον θα μπορέσει να ξαναγράψει. Αυτός είναι ένας γόνιμος φόβος, με την έννοια ότι ή γραφή δέν είναι κάτι το κατακτάς άπαξ δια παντός. Πάντως ο φόβος σαν συναίσθημα, όπως και όλα τα έντονα συναισθήματα, λειτουργεί

γεί θετικά για την ποίηση. Αυτό το οποίο έχει σημασία στην ποίηση δεν είναι τόσο το θετικό ή το αρνητικό πρόσημο του συναισθήματος ή της συγκίνησης όσο η ένταση της συγκίνησης. Σας θυμίζω τον γνωστό όρισμό του Richardson για την ποίηση: «Ποίηση είναι η υπέρτατη συγκινησιακή χρήση της γλώσσας». Δέ λείπει να είναι η συγκίνηση αυτή θετική ή αρνητική, να είναι συγκίνηση εὐτυχίας ή συγκίνηση φόβου. Ἡ ένταση έχει σημασία.

Μαριάννα Βασιλειάδη (μαθήτρια): Ὑπάρχει κάποιο ποίημα στη συλλογή που σας εκφράζει περισσότερο; Και για ποιό λόγο;

Ἀντώνης Φωστιέρης: Ὑπάρχουν αρκετά ποιήματα τὰ ὅποια για διαφορετικούς λόγους με εκφράζουν. Ἀυτὴ τὴ στιγμή μου ἔρχεται στὸ νοῦ ἓνα ποίημα.

Στάθης Κουτσούνης: Νὰ ὑποθέσω ὅτι εἶναι τὸ ποίημα «Ἐκεὶ που εἶσαι»;

Ἀντώνης Φωστιέρης: Ναί.

Στάθης Κουτσούνης: Ἄρεσε καὶ σ' ἐμένα καὶ τὰ παιδιά.

Ἀντώνης Φωστιέρης: Ἀυτὸ προέκυψε ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα μου, κι ἴσως εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα ποιήματα που προέκυψαν ἀπὸ πολὺ συγκεκριμένη βιωματικὴ ἀφορμὴ. Ἀλλὰ φυσικὰ δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴ συγκεκριμένη αὐτὴ περίπτωσι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, με εκφράζει καὶ με συγκινεῖ γιατί μου θυμίζει τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, τὰ ὅποια μ' ἐνδιαφέρουν πολὺ. Ἐχουν μιὰ εὐρηματικότητα καὶ ταυτόχρονα μιὰ συγκίνηση.

Μαριάννα Βασιλειάδη (μαθήτρια): Θέλω νὰ μᾶς πείτε τί σκεφτόσασταν ὅταν γράφατε τὰ ποιήματα αὐτὰ καὶ κυρίως τὸ «Κοινὸς καὶ ἀνωφελής», τὸ ὅποιο εἶναι ιδιαίτερα ξεχωριστὸ καὶ μου ἄρεσε πάρα πολὺ.

Ἀντώνης Φωστιέρης: Τὸ «Κοινὸς καὶ Ἀνωφελής» καὶ τὸ «Ἐπίσκεψη σκέψης» ἀποτελοῦν ἓνα δίπτυχο. Πρῶτα γράφτηκε ἡ «Ἐπίσκεψη σκέψης», ὅπου ὑπάρχει μιὰ παρομοίωση, ὅτι ἡ σκέψη ἔρχεται καὶ σὲ τριβελίζει σὰν κουνούπι. Μετὰ μου ἦρθε τὸ ἀντίστροφο, ὅτι καὶ τὸ κουνούπι σὲ τριβελίζει σὰν μιὰ ἔμμονη σκέψη. Καὶ μου ἄρεσε ὅταν σκέφτηκα τὴν ἐτυμολογία τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἀνωφελοῦς, τῶν δύο διαφορετικῶν εἰδῶν κουνουπιοῦ, με βάση τις ιδιότητές τους. Νομίζω ὅτι στὴν ποίηση δικαιούμεθα νὰ ἐκμεταλλευόμαστε ὅλες αὐτὲς τις δυνατότητες που δίνει ἡ γλώσσα. Οἱ λέξεις ἔχουν μιὰ ἱστορία, τὴν ὅποια πολλὲς φορές δὲν τὴν ἀντιλαμβανόμαστε οὔτε τὴ συνειδητοποιοῦμε. Ἀπλῶς τις χρησιμοποιοῦμε, χωρὶς νὰ σκεφτόμαστε ἀπὸ που ξεκίνησαν ἢ τί πραγματικὰ εκφράζουν. Ὅταν λέμε ὅτι ἓνα κουνού-

πι εἶναι ἀνωφελές, ἀμέσως πάει τὸ μυαλό μας σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ κουνουπιοῦ καὶ ὄχι στὸ τί εκφράζει ἡ λέξη. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ με πολλὲς ἄλλες κοινότητες εκφράσεις: που τις περιφρονούμε ὡς κοινῆς χρήσεως καὶ χωρὶς πρωτοτυπία, κι ἄς ἔχουν πολλὲς φορές ποίηση καὶ σοφία μέσα τους.

Στάθης Κουτσούνης: Ἴσως ἐπειδὴ, ἔχοντας συνηθίσει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ κλισιὲ τῶν φράσεων αὐτῶν, δὲν ἀντιλαμβανόμαστε τὴ σημασία ἢ καὶ τὴ συγκίνηση που περικλείουν. Εἶναι ὅμως ποιητικὲς μεταφορές. Λέμε «οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ», ἄς ποῦμε, ἀλλὰ μιὰ τέτοια φράση, παρότι στὴν καθημερινὴ ἐπικοινωνία εἶναι μιὰ ποιητικὴ ἔκφραση, δὲ χρησιμοποιεῖται στὴν ποίηση. Θυμηθεῖτε, παιδιά, τὸ ποίημα «Κοινοτοπίας ἐγκώμιον».

Ἀντώνης Φωστιέρης: Τὴν πρώτη φορά τὴ χρησιμοποιεῖς ὡς εὐρημα. Ἀλλὰ τὸ εὐρημα τὸ ὅποιο ἐπαναλαμβάνεται φθείρεται. Ο Co-leridge ἔλεγε ὅτι πολλὲς φορές ἡ ἱστορία μιὰς λέξης εἶναι πιὸ συναρπαστικὴ ἀπὸ τὴν ἱστορία μιὰς ἐκστρατείας. Ἡ ἴδια ἡ γλώσσα, οἱ ἴδιες οἱ λέξεις μᾶς δίνουν πολλὲς δυνατότητες, τις ὅποιες μπορούμε νὰ ἀξιοποιήσουμε ποιητικά. Χρησιμοποιοῦμε τὴ γλώσσα τῆς ποίησης για νὰ γράψουμε, ὅμως ὑπάρχει καὶ τὸ ἀντίστροφο, ἡ ποίηση τῆς ἴδιας τῆς γλώσσας. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἔχει λέξεις με ἀμφισημία καὶ πολυσημία. Ἀυτὸ εἶναι ἓνα στοιχεῖο τὸ ὅποιο ἐμένα με ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ. Μου ἄρεσει νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη με τρόπο που νὰ μπορεῖ νὰ λειτουργήσει σὲ δύο νοηματικὰ ἐπίπεδα. Ἡ ἀμφισημία μπορεῖ νὰ εἶναι εἴτε νοηματικὴ εἴτε, ὅπως τὸ «πολύτιμη λήθη», ἠχητικὴ. Ὑπάρχει ἓνα ποίημα, τὸ «Μόρσιμον», στὸ ὅποιο γίνεται συνδυασμὸς τριῶν διαφορετικῶν λέξεων τριῶν διαφορετικῶν γλωσσῶν. Ἡ λέξη μόρσιμον εἶναι ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ σημαίνει τὸ μοιραῖο, με τὴν ἔννοια περισσότερο τοῦ θανάτου. Μέσα στὸ ποίημα ἀναφέρονται ἐπίσης τὰ σήματα μόρς, που προέρχονται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Morse, τοῦ Ἀμερικάνου που τὰ ἐφηύρε, καὶ στὸ τέλος ὑπονοεῖται καὶ ἡ λατινικὴ λέξη mors, που σημαίνει θάνατος. Λοιπόν, αὐτὲς οἱ τρεῖς ἐντελῶς διαφορετικῆς προέλευσης καὶ καταγωγῆς λέξεις μέσα στὸ ποίημα μπόρεσαν νὰ συνδυαστοῦν, ἔτσι ἔμμεσα.

Στάθης Κουτσούνης: Ἄλλωστε τὸ ποίημα πρέπει καταρχὰς νὰ λειτουργεῖ σ' ἓνα πρῶτο νοηματικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα χρειάζεται νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ἀποφλοιώνει, δηλαδὴ νὰ ὑπάρχουν ἀπὸ κάτω καὶ ἄλλα στρώματα.

Μαρία Μπουρνάζου (μαθήτρια): Ποιὰ ἀπὸ τὰ ποιήματά σας σας συγκίνησαν περισσότερο τὴν ὥρα που τὰ γράφατε;

Αντώνης Φωστιέρης: Τήν ώρα πού τὰ ἴγραφα μὲ συγκινοῦσαν ὅλα, ἀλλὰ μετὰ μερικά μὲ ἀπογοήτευαν. Καὶ δὲ λέω μόνο γιὰ ποιήματα πού ὑπάρχουν μέσα στοῦ βιβλίου, γιατί γράφει κανεὶς δέκα, δημοσιεύει τὰ τρία. Πάντα ὅμως τήν ώρα τῆς γραφῆς ὑπάρχει μιὰ συγκίνηση, ἐκείνη τῆ στιγμὴ νομίζεις ὅτι ἔχεις βρεῖ φλέβα χρυσοῦ. Ἔ, καμιά φορὰ ὁ χρυσὸς ἀποδεικνύεται ἀνθρακες καὶ ἐκεῖ εἶναι ἡ θλιβερὴ προσγείωση. Πολλὲς φορές, περνάει ἕνα διάστημα μεγάλο πού ἐπίτηδες δὲν ἀνοίγω κὰν τὸ βιβλίο. Μετὰ, ὅταν διαβάζω τὰ ποιήματα, ἄλλοτε ἐνθουσιάζομαι καὶ ἄλλοτε ἀπογοητεύομαι.

Στάθης Κουτσούνης: Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβεῖ καὶ μὲ τοὺς ἀναγνώστες. Κι ἐσεῖς μπορεῖ νὰ διαβάσετε ἕνα βιβλίο, ἕνα ποίημα σήμερα καὶ νὰ σὰς φανεῖ καλὸ ἢ κακὸ καὶ μετὰ ἀπὸ ἕνα μῆνα νὰ σὰς φανεῖ τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο. Ἀνάλογα αἰσθάνονται μὲ τὰ γραπτά τους καὶ ὅσοι γράφουν. Δὲν εἶναι πάντοτε σταθερὴ ἡ ἀντίληψη πού ἔχουμε γιὰ τὰ κείμενά μας. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλὲς παραμέτρους, ὅπως καὶ στὸν ἀναγνώστη ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλὲς συνθήκες ἢ ἀντίληψη καὶ ἡ πρόσληψη ἑνὸς συγκεκριμένου ποιήματος.

Λίνα Γεωργή (μαθήτρια): Πότε συγκινεῖστε περισσότερο, τήν ώρα πού γράφετε ἢ τήν ώρα πού τὸ ποίημα ἔχει τελειώσει;

Αντώνης Φωστιέρης: Ἡ γραφή μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς συναισθηματικῆς ἔξαρσης ἢ τὸ ἀνάπτυγμα ἑνὸς διανοητικοῦ εὐρήματος. Ὅμως, ἐὰν τὸ συναίσθημα δὲν περάσει μέσα ἀπὸ ἕνα κανάλι διανοητικῆς, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς εἰσαγωγικῶν, ἐπεξεργασίας, ἢ ἂν τὸ διανοητικὸ εὐρημα δὲν μπορέσει νὰ μετασχηματιστεῖ σὲ συναισθηματικὴ συγκίνηση, τὸ ποίημα θὰ εἶναι ἀνενεργό. Δηλαδή, πιστεύω αὐτὸ πού λέει ὁ Σολωμός, καὶ μάλιστα τὸ ἔχω ἐνσωματώσει ὡς στίχο σ' ἕνα ποίημα, θὰ τὸ εἶδατε: «Πρέπει πρῶτα νὰ συλλάβει ὁ νοῦς / κι ἔπειτα ἢ καρδιά θερμὰ νὰ αἰσθανθεῖ». Λοιπόν, ἐὰν αὐτὸ τὸ ὁποῖο ἔχει συλλάβει ὁ νοῦς δὲν περάσει ἀπὸ τὴν καρδιά σου, ἂν δηλαδή αὐτὸ τὸ πράγμα δὲ μετουσιωθεῖ σὲ συναίσθημα, τότε τὸ ποίημα θὰ εἶναι σίγουρα ἀνενεργό. Οὔτε ἡ συγκίνηση πρέπει νὰ σὲ παρασέρνει, οὔτε ὅμως νὰ δουλεύεις μὲ ἐντελῶς ψυχρὸ διανοητικὸ τρόπο. Ξέρετε, ὑπάρχει μιὰ παρεξήγηση ὡς πρὸς τὸ σκοπὸ καὶ τὴ λειτουργία τῆς γραφῆς. Λέμε ὅτι γράφω ἕνα ποίημα γιατί συγκινήθηκα ἀπὸ κάτι κι αὐτὸ τὸ κάτι θέλω νὰ μείνει. Ὅμως, τὸ ποίημα δὲν εἶναι τὸ δοχεῖο γιὰ νὰ ἀποθηκεύσει ἐσὺ τὴ συγκίνηση σου, γιατί αὐτὸ ἀφορᾷ μόνο ἐσένα. Στὴν πραγματικότητα δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ποίημα ὁ δέκτης μιᾶς συγκίνησης πού ἔχει προϋπάρξει, ἀλλὰ ὁ πομπὸς γιὰ μιὰ καινούργια συγκίνηση. Τὸ ποίημα δὲ λειτουργεῖ, ἂν δὲν ἀπευθύνεται στὸν ἀναγνώ-

στη, ἂν δὲ συγκινεῖ τὸν ἀναγνώστη καὶ ταυτοχρόνως καὶ αὐτὸν πού τὸ γράφει. Γιατί αὐτὸς πού τὸ γράφει εἶναι ὁ πρῶτος ἀναγνώστης, κανεὶς δὲ γράφει ἕνα ποίημα προσπαθώντας νὰ φανταστεῖ πῶς θὰ συγκινήσει τὸν ἄλλον, αὐτὸ εἶναι γελοῖο. Ὅμως τήν ώρα πού γράφεις, πρέπει νὰ εἶναι πολὺ συγκρατημένη καὶ συμπτυκνωμένη ἡ συγκίνηση σου αὐτὴ καὶ νὰ μπορεῖ ἀπὸ βιωματικὴ νὰ μετασχηματιστεῖ σὲ συγκίνηση γλωσσικῆς τάξεως. Γιατί τὸ μέσο πού ἔχεις, τὸ ὕλικό δηλαδή τοῦ ποιήματος, εἶναι ἡ γλώσσα καὶ μόνο. Δὲ σὰς ἐνδιαφέρει ἐσὺς ἂν κάτι μὲ συγκίνησε ἐμένα ἢ ὄχι. Ἄρα, σημασία ἔχει ἡ συγκίνηση πού μπορεῖ νὰ μεταφερθεῖ στὸν ἀναγνώστη.

Ἀλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητῆς): Διαβάζοντας μιὰ συλλογὴ σας μετὰ ἀπὸ καιρὸ, κάνετε κριτικὲς παρατηρήσεις; Καὶ πῶς συγκεκριμένα, γι' αὐτὴ τὴ συλλογὴ, μετὰ ἀπὸ τέσσερα χρόνια ἔχετε νὰ ἐπισημάνετε κάποιο ἀρνητικὸ στοιχεῖο;

Αντώνης Φωστιέρης: Ἐπειδὴ ἀποφεύγω νὰ δημοσιεύω πολὺ συχνά, τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ποιήματα τὰ ἔγραψα, τὰ ἄφησα, μερικά τὰ δημοσίευσα σὲ περιοδικά, ὕστερα τὰ ξανακοίταξα καὶ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ, τὰ περισσότερα μάλιστα, τὰ ξαναδοῦλεψα σὲ διάστημα τριῶν, τεσσάρων χρόνων κι ἔχουνε πάρει διάφορες μορφές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὄντως ἔβρισκα κάποια στοιχεῖα τὰ ὁποῖα μὲ ἐνοχλοῦσαν ἢ δὲ μὲ ἱκανοποιοῦσαν ἀπολύτως. Καὶ μπορεῖ τὰ ποιήματα νὰ εἶναι ὀλιγόστιχα τὰ περισσότερα, ὅμως τὰ ἔχω γράψει πολλὲς φορές. Ὅταν τὸ βιβλίο ἔχει βγεῖ, ἀποφεύγω νὰ ξαναμπῶ σ' αὐτὴ τὴ διαδικασία.

Δήμητρα Γιαννέλη-Ἀργυρίου (μαθήτρια): Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἔχουν γραφτεῖ πολλὲς κριτικὲς γιὰ τὸ βιβλίο σας. Εἶναι θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς;

Αντώνης Φωστιέρης: Οἱ περισσότερες εἶναι θετικὲς, ἀλλὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει καὶ πολλὰ πράγματα, διότι ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια στὴν Ἑλλάδα, ὁ κύριος Κουτσούνης θὰ τὸ ἔχει διαπιστώσει, ὑπάρχει μιὰ ἀντίληψη στοὺς κριτικούς νὰ ἀποσιωποῦν τὰ βιβλία γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἔγραφαν ἀρνητικὴ κριτικὴ. Βγαίνουνε, ἄλλωστε, πάρα πολλὰ βιβλία, πεζογραφικὰ καὶ ποιητικὰ, καὶ οἱ κριτικοὶ στὴν Ἑλλάδα εἶναι λίγοι.

Στάθης Κουτσούνης: Καὶ τῆς ποίησης ἀκόμα λιγότεροι.

Αντώνης Φωστιέρης: Ἀκριβῶς. Γι' αὐτὸ συνήθως ἀσχολοῦνται μὲ βιβλία, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ γράψουν κάτι θετικό, γιὰ βιβλία δηλαδή τὰ ὁποῖα τοὺς ἱκανοποίησαν καὶ θέλουν νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν παρουσία τους. Γιὰ τὰ ἄλλα, τίς περισσότερες φορές τηρεῖται μιὰ σιωπὴ, πού στὴν πραγματικότητα εἶναι μᾶλλον ἀπαξιωτικὴ.

Στάθης Κουτσούνης: Πάντως, πέρα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ κριτικὴ εἶναι θε-

τική ή αρνητική, σημασία έχει να υπάρξει κριτική για κάποιο βιβλίο.

Αντώνης Φωστιέρης: Και να είναι και καλοπροαίρετη.

Στάθης Κουτσούνης: Ναι, και κριτική ούσιας, να μιλάει δηλαδή με συγκεκριμένο τρόπο για το βιβλίο, αναδεικνύοντας τις θετικές ή/και τις αρνητικές συνιστώσες του.

Αντώνης Φωστιέρης: Ακριβώς. Ο Valéry πάλι είχε πει ότι η ποίηση είναι η ανάπτυξη ενός επιφωνήματος, αλλά αυτό ισχύει, πολύ περισσότερο, και για την κριτική. Το θέμα είναι κατά πόσον η κριτική είναι ένας οδηγός ανάγνωσης, βοηθάει δηλαδή και αυτόν που έχει γράψει το βιβλίο αλλά και αυτόν που το διαβάζει. Η κριτική βέβαια σαν λειτουργία απευθύνεται πολύ περισσότερο στον αναγνώστη παρά στον συγγραφέα. Δεν μπορεί να δίνει γραμμή πλεύσης στο πώς πρέπει να γράφεται ένα έργο. Η κριτική, ή θεωρία, το κριτικό δοκίμιο έρχονται για να έρμηνεύσουν την πρωτογενή λογοτεχνική δημιουργία.

Στάθης Κουτσούνης: Δεν επιτρέπεται, έπομένως, η κριτική να καθοδηγεί, βάζοντας όρια και κανόνες.

Αντώνης Φωστιέρης: Ασφαλώς. Πολλές φορές συμβαίνει αυτή η υπέρβαση, όταν η θεωρία προσπαθεί να κάνει τη λογοτεχνία να ανταποκριθεί στις επιταγές της.

Νεφέλη Κολοκοτσά (μαθήτρια): Ποιοί ποιητές, Έλληνες ή ξένοι, σάς έχουν επηρεάσει στη γραφή σας;

Αντώνης Φωστιέρης: Ποιοί με έχουν επηρεάσει δεν ξέρω, αλλά μπορώ να αναφέρω χωρίς περιστροφές ποιητές που έχω θαυμάσει ή μου έχουν άρεσει. Πρώτα πρώτα ο Καβάφης. Είναι ένα φαινόμενο ο Καβάφης, διότι ένδεχομένως είναι ο μόνος ποιητής εκείνης της περιόδου που εξακολουθεί να λειτουργεί και σήμερα. Τα ποιήματά του είναι σαν να γράφτηκαν στη σημερινή εποχή. Ένώ άλλοι ποιητές σύγχρονοί του, μπορεί στην ιστορία της λογοτεχνίας δικαίως να κρατάνε μια σημαντική θέση, όμως σήμερα δε λειτουργούν. Ο Παλαμάς, ως ποίημα, όσο και να φαίνεται αυτό λίγο βλάσφημο, ο οποίος έγραψε την ίδια εποχή, σήμερα δε διαβάζεται. Ένώ ο Κάλβος, αν και παλαιότερος, διαβάζεται. Επίσης, πολύ σημαντική είναι η ποίηση του Έλύτη, γιατί ακριβώς συνδέει, στην ώριμη ποίησή του, το συναίσθημα με το διανοητικό στοιχείο, μπόρεσε δηλαδή το διανοητικό εύρημα να το κάνει συναίσθημα αλλά και στο συναίσθημά του μπόρεσε να δώσει μια μορφή στερεή, μέσω του στοχασμού. Άλλος πολύ σημαντικός ποιητής είναι ο Νίκος Καρούζος. Ένας ποιητής της Πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, ο οποίος δούλεψε πολύ πάνω στην όδοποιία της ποιητικής γλώσσας, πειραματίστηκε πάνω στις δυνατότητες του

ποιητικού λόγου. Επίσης, ο Τάσος Λειβαδίτης, στην ύστερη περιόδο του, στην κατεξοχήν υπαρξιακή ποίησή του, και όχι στα πρώτα που είναι τα στρατευμένα, τα πολιτικά, τα κοινωνικά ποιήματα, τα όποια εν πολλοίς μοιάζουν με του Ρίτσου. Έμένα προσωπικά με ενδιαφέρει πολύ η ποίηση όπου το διανοητικό, το φιλοσοφικό στοιχείο παίζει σημαντικό ρόλο. Πολλές φορές λένε ότι αυτό το διανοητικό στοιχείο έκφράζει έναν έγκεφαλισμό, μια κατασκευή, κι ότι πρέπει κανείς περισσότερο να αφήνει το συναίσθημα σε πρώτο επίπεδο. Έγώ είμαι υπέρ αυτής της φιλοσοφικής και διανοητικής διάστασης της ποίησης, πάντα με την προϋπόθεση ότι αυτή θα μπορεί να δημιουργεί συγκίνηση και νομίζω ότι αυτός είναι ο τρόπος τον όποιον είχαν μεταχειριστεί και οι προσοκρατικοί φιλόσοφοι. Η ποίηση, ως γλώσσα μέσα στη γλώσσα, έχει τη δυνατότητα να εκφράζει πολύ περισσότερα πράγματα από το απλοϊκό, το άφελές και το μονοσήμαντο συναίσθημα. Ο λυρισμός είναι μια από τις βασικές συνιστώσες της ποίησης αλλά δεν είναι η μοναδική.

Άσάνη Λιαπή (μαθήτρια): Ποια νομίζετε ότι είναι η αναλογία του συναίσθηματος και της λογικής στην ποίησή σας; Θεωρούμε δεδομένο ότι στη συγγραφή ενός ποιήματος χρειάζονται και τα δύο.

Αντώνης Φωστιέρης: Νομίζω ότι πρέπει να υπάρχουν και τα δύο ταυτόχρονα και εις όλόκληρον. Να είναι ταυτόχρονα ένα πράγμα.

Στάθης Κουτσούνης: Άδιαίρετο και αδιάσπαστο.

Αντώνης Φωστιέρης: Ναι. Δεν μπορείς να πεις ότι εδώ, ακόμα και μέσα στο ίδιο ποίημα, υπάρχει μια διανοητική έπεξεργασία ενός εύρηματος κι άλλοι υπάρχει ένα συναίσθημα. Ακόμα και το εύρημα, αν δεν περάσει από μέσα σου και δε συγκινηθείς εσύ ο ίδιος, δεν περνάει ως ποιητική συγκίνηση, δε μετασχηματίζεται σε συναίσθημα.

Στάθης Κουτσούνης: Πάντως μόνο το συναίσθημα ή μόνο η λογική δεν φτιάχνουν ποίημα.

Άσάνη Λιαπή (μαθήτρια): Στα ποιήματά σας έντοπιζουμε αναφορές σε άλλα κείμενα. Παρατηρούμε ένα διάλογο με άλλους ποιητές, π.χ. με τον Κάλβο και τον Καρυωτάκη. Πόσο γόνιμα μπορεί να λειτουργήσει η διακειμενικότητα στη λογοτεχνία και ειδικότερα στην ποίηση;

Αντώνης Φωστιέρης: Αυτό ξεκίνησε στα δύο τελευταία βιβλία μου, χωρίς ιδιαίτερη πρόθεση. Στο προηγούμενο βιβλίο, Η σκέψη ανήκει στο πένθος, υπήρχανε κάποια αυτούσια σπαράγματα, κυρίως των αρχαίων προσοκρατικών. Με ένδιεφερε η σημερινή ποιητική γλώσσα να μοιραστεί αυτούσια τα αρχαία σπαράγμα-

τα, συνομιλώντας μαζί τους. Σ' αυτό το βιβλίο δεν υπάρχει αναφορά στην αρχαία γραμματεία. Μέσω της διακειμενικότητας, είτε είναι έμφανής είτε άφανής, είτε ρητή είτε σιωπηρή, μπορεί κανείς να διαλέγεται με τους όμοτέχνους, συγχρόνους, παλαιότερους, Έλληνες ή ξένους. Υπάρχει λογουχάρη ένα ποίημα που διαλέγεται με το «Άλμπα-τρός», το γνωστό ποίημα του Baudelaire, ενώ άλλα συνομιλούν με τον Σολωμό, τον Καβάφη, τον Καρυωτάκη, τον Μαβίλη. Άλλα υπάρχουν μερικές φορές κι ένας διάλογος είτε με ποιήματα του ίδιου βιβλίου είτε με στίχους από προηγούμενα βιβλία. Άς πούμε, το ποίημα «Άνεπίδεκτος άπομαθήσεως» ξεκινάει εκεί που τελειώνει ένα παλιό ποίημά μου, ενώ κάποια ποιήματα ξεκινάνε με τον ίδιο στίχο. Μου άρέσει να υπάρχει αυτό το πάντρεμα κάποιων στοιχείων είτε μέσα από το ίδιο βιβλίο είτε σε σχέση με παλιότερα βιβλία είτε με άλλους ποιητές είτε με κάποια μοτίβα που επανέρχονται.

Γιάννης Προσωπάρης (μαθητής): Στα ποιήματά σας υπάρχουν πολλές άνατροπές. Για παράδειγμα λέτε: τα γραπτά πετούν, τα λόγια μένουν. Γιατί συμβαίνει αυτό; Σε τί έξυπηρετούν αυτές οι άνατροπές ειδικά στην ποίηση;

Αντώνης Φωστιέρης: Σε τίποτα. Άπλως κάποια πράγματα, τα όποια τα θεωρούμε όλοι δεδομένα, αν τα σκεφτούμε σε βάθος μπορεί να μην ισχύουν, μπορεί να ισχύει μάλιστα το ακριβώς αντίθετο. Και πολλές φορές καλό είναι να δοκιμάζουμε την αντίθετη σκέψη, να δούμε εάν ισχύει ή όχι. Αυτό λογουχάρη το άξιωμα, ότι τα γραπτά μένουν και τα λόγια πετούν, πραγματικά πιστεύω ότι σήμερα πλέον δεν ισχύει. Είναι έντελως μάταιο να πιστεύουμε πώς οτιδήποτε γραπτό μένει στον αιώνα. Ένδεχομένως αυτό να ίσχυε σε πολύ παλιότερες εποχές, όταν υπήρχε σπανιότητα γραπτών κειμένων. Τα αρχαία κείμενα, αυτά που ξέρουμε σήμερα, έμειναν γιατί όντως ήταν γραπτά. Σήμερα όμως, αυτή η υπερπληθώρα, αυτός ο καθημερινός ποταμός γραπτού λόγου, τί άξια έχει; Τα περισσότερα από τα βιβλία, από τα περιοδικά, από τις εφημερίδες, από όλον αυτόν τον έντυπο όγκο που παράγεται καθημερινά, ούτε καν ζωή εφήμερη δεν έχουν. Πάνε κατευθείαν από την παραγωγή, όχι στην κατανάλωση, αλλά στον καιά-δα, χάνονται. Είναι άπλως μία ματαιοδοξία να νομίζουμε ότι, γράφοντας κάτι, τυπώνοντας κάτι, έγγράφουμε ύποθήκη στο μέλλον και στην άθανασία. Ένώ, αντίθετως, πολλές φορές πράγματα τα όποια δεν έχουνε μία γραπτή άπεικόνιση, αυτά που ζούμε, τα λόγια που λέμε, μπορεί να μας έντυπωθούν πολύ περισσότερο. Υπάρχουνε μορφές τέχνης οι όποιες ζούν και πεθαίνουν αυτομάτως. Μία θεα-

τρική παράσταση δεν άποτυπώνεται πουθενά — και μην κοιτάτε σήμερα που υπάρχει το βίντεο ή η κινηματογραφική μηχανή. Σκεφτείτε όλες αυτές τις παραστάσεις τις παλιές, οι όποιες δεν έχουνε μείνει πουθενά, δεν υπήρχαν τότε βίντεο. Γίνεται μία συναυλία και, αν δεν ήχογραφηθεί, μένει μετά μόνο ως άνάμνηση. Μπορεί όμως να σου μείνει πολύ περισσότερο από ένα γραπτό μνημείο. Αυτό με συγκίνησε σαν σκέψη, γιατί είδα ότι πραγματικά ζούμε μέσα σε ένα ψεύδος. Είναι ένα άξιωμα το όποιο εκφράζει έντελως μία εικονική, μία φανταστική πλέον πραγματικότητα.

Βαγγέλης Μπαταγιάννης (μαθητής): Στο βιβλίο σας υπάρχει έντονη είρωνεία και αυτοσαρκασμός. Νομίζετε ότι τα στοιχεία αυτά λειτουργούν θετικά στην ποίηση;

Αντώνης Φωστιέρης: Δεν ξέρω, αυτό δεν είναι γενικής έφαρμογής. Άπλως είναι ένα στοιχείο το όποιο δε θέλησα να το αφαιρέσω. Γράφοντας κανείς, λίγο λίγο βγάζει τον εαυτό του, βγάζει τα πράγματα τα όποια σκέφτεται, τον τρόπο που βλέπει τους άλλους. Και αν σκέφτεσαι κάτι το όποιο μπορεί να είναι ειρωνικό, σαρκαστικό ή αυτοσαρκαστικό και βάλεις μία φραγή λέγοντας «αυτό δεν είναι για να γίνει ποίημα», εκεί αυτοακρωτηριάζεσαι. Αντιθέτως, στην ποίηση μπορεί κανείς να περάσει τα πάντα ή τουλάχιστον να έπιχειρήσει να τα περάσει. Δέ νομίζω δηλαδή ότι από μόνο του κάτι είναι στοιχείο έπιτυχίας ή άποτυχίας. Ούτε αν μιλάς για πράγματα πολύ σημαντικά και πολύ σπουδαία και πολύ σοβαρά σημαίνει ότι αυτό που γράφεις αυτόμάτως είναι μεγάλο και σοβαρό και σπουδαίο. Ο Όμηρος έγραψε την *Ίλιάδα* και την *Οδύσεια*, πολλοί όμηριστές ώστόσο ύποστηρίζουν ότι έγραψε και την *Βατραχομυομαχία*, δηλαδή τον πόλεμο μεταξύ των βατράχων και των ποντικιών.

Στάθης Κουτσούνης: Έγώ νομίζω πώς η είρωνεία και ο αυτοσαρκασμός είναι δραστικά μέσα στην ποίηση, αν χρησιμοποιηθούν σωστά και στο κατάλληλο γλωσσικό περιβάλλον.

Δέσποινα Σπανού (μαθήτρια): Μήπως η χρήση πολλών άγνωστων λέξεων στο ποίημα άνακόπτει τη συγκίνηση του άναγνώστη; Ή μήπως άπευθύνεστε σε ειδικό κοινό;

Αντώνης Φωστιέρης: Ούτε το ένα ούτε το άλλο. Ή ποίηση μπορεί, και όφείλει κιόλας, να άξιοποιεί όλο το γλωσσικό δυναμικό το όποιο υπάρχει στη φαρέτρα μας. Από την άλλη, λέξεις οι όποιες δεν είναι πολύ συχνές και κοινόχρηστες έχουνε μίαν άλλω, ένα φωτιστέφανο, που ακόμα και αν δεν ξέρεις την ακριβή νοηματική τους σημασία νομίζω ότι εκπέμπουν γοητεία. Επίσης μέσα από το ποίημα μία

λέξη ή όποια ένδεχομένως έχει περιπέσει σέ άχρησία μπορεί νά αναζωογονηθεί, μπορεί νά ξαναφορτιστεί. Είμαι λίγο, άς πούμε, σάν μιá μπαταρία πού έχει ξεφορτιστεί και χρησιμοποιώντας την πάλι τή βάζεις μέσα στό παιχνίδι.

Κατερίνα Σφήκα (μαθήτρια): Θέλετε νά περάσετε κάποιο συγκεκριμένο μήνυμα μέσα από τά ποιήματά σας;

Αντώνης Φωστιέρης: Κανένα.

Στάθης Κουτσούνης: Όπως σάς έχω πει πολλές φορές, ή ποίηση ούτε διδάσκει ούτε διδάσκει, έπομένως δέν περνάει μηνύματα μέ τή στενή έννοια τής στρατευμένης, νά τó πώ έτοι, αντίληψης για τά πράγματα. Κατά τήν άποψη μου ή ποίηση άναδεικνύει καταστάσεις, άποκαλύπτει πράγματα κι από κει και πέρα ό καθένας μπορεί ή όχι νά αντίληφθει. Από μόνο του τó ποίημα κάτι λέει ή κάτι δέ λέει. ΈΗ έρώτηση τής Κατερίνας δέν είναι άσχετη μέ τόν τρόπο πού έχει επικρατήσει νά βλέπει ή εκπαίδευση γενικά τήν τέχνη και ειδικότερα τή λογοτεχνία και τήν ποίηση. Αυτές οι κλασικές έρωτήσεις πού σάς ύποβάλλονται από πολú νωρίς στό σχολείο, τί θέλει νά πει έδω ό ποιητής και ποιό είναι τó μήνυμα πού θέλει νά περάσει, δυστυχώς σάς έχουν έμποτίσει. Τό νά θέλουμε νά φτάσουμε στό μυαλό τού ποιητή ούτε θά τó καταφέρουμε ποτέ ούτε και έχει καμιά σημασία. Σημασία έχει τί λέει τó κείμενο και νά φτάσουμε στό νόημα τού ποιήματος.

Βαγγέλης Μπαταγιάννης (μαθητής): Ξέρουμε πώς πήρατε Κρατικό βραβείο ποίησης. Έπηρεάζει ένα βραβείο και μέ ποιό τρόπο τή ζωή και τó έργο τού ποιητή;

Αντώνης Φωστιέρης: Στήν πραγματικότητα δέν επηρεάζει. Δέν ξέρω αν επηρεάζει κυκλοφορικά τó βιβλίο, αυτό μπορεί νά συμβεί περισσότερο στήν πεζογραφία, γιατί κυρίως εκεί παίζεται τó έκδοτικό παιχνίδι. ΈΗ ποίηση είναι σέ ένα περιθώριο, τó όποιο όμως κρατάει τούς ανθρώπους πού ένδιαφέρονται σέ έγρηγορη. Αυτός ό όποιος γράφει ή διαβάζει ποίηση είναι αυτός πού πραγματικά ένδιαφέρεται για τήν ποίηση κι όχι για κάτι πού μέσω τής ποίησης θά πετύχει, γιατί μέσω τής ποίησης δέν μπορείς νά πετύχεις σχεδόν τίποτα. Έπομένως ύπάρχει ένα τεκμήριο ειλκρίνειας.

Αλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Θα έπρεπε νά ύπάρχουν όρια στήν τέχνη; Πιστεύετε στή λογοκρισία, αν κάτι ξεπερνά τά όρια;

Στάθης Κουτσούνης: Ποιά είναι τά όρια;

Αλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Τής κοινωνίας, τά χρηστά ήθη... Αυτό ρωτάω, ύπάρχουν όρια στήν τέχνη; Σε όποιαδήποτε, όχι μόνο στήν ποίηση.

Αντώνης Φωστιέρης: Ίσως πρέπει νά διακρίνουμε δύο διαφορετικές λειτουργίες τής τέχνης. ΈΗ μιá είναι ό πειραματισμός πού μπορεί κανείς νά κάνει για τά όρια τής τέχνης, νά δει δηλαδή μέχρι πού άντέχει ή τέχνη, είτε θεματικά είτε έκφραστικά. Λοιπόν, τó νά πειραματίζεται κανείς ακόμα και εκτός τών όριων, για νά δει μέχρι πού μπορεί τó μέσον αυτό νά τόν πάει, είναι άπολύτως θεμιτό. Όταν όμως άπευθύνεται σέ ένα ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, όπως και μέ όλες τις άλλες έκδηλώσεις τις ανθρώπινες, τó όριο είναι εκεί πού αρχίζεις νά ένοχλεις τόν πλαϊνό σου. Δηλαδή, αν γράψω κάτι τó όποιο άντικειμενικά μπορεί νά ένοχλεί τήν αισθητική, τήν ήθική, τά πιστεύω τών άλλων ανθρώπων, εκεί πιά γίνομαι προκλητικός.

Αλέξανδρος Μινωτάκης (μαθητής): Είναι κακό αυτό;

Αντώνης Φωστιέρης: Έάν γίνεται μόνο και μόνο για νά γίνω προκλητικός, ναί. Μέ τήν έννοια ότι μέ ένδιαφέρει μόνο ό έαυτός μου και θέλω νά προκαλέσω τούς άλλους, για νά στραφεί τó ένδιαφέρον τους πρός έμένα.

Στάθης Κουτσούνης: Μπορεί, ώστόσο, νά γίνεται και για νά ανατρέψει μιá κατάσταση. Αν γίνεται σκόπιμα, συμφωνούμε νομίζω, δέν έχει κανένα νόημα. Έάν όμως κάποιος θεωρεί ότι ή ισχύουσα συνθήκη δέν είναι σωστή ή ότι είναι παρακμασμένη και θελήσει νά τήν ανατρέψει, θά προκαλέσει. Άλλωστε, ό πολιτισμός μέσα από άνατροπές και κατεδαφίσεις έχει προχωρήσει. Άρκει στή θέση αυτού πού κατεδαφίζεις νά βάλεις κάτι άλλο. Λοιπόν, παιδιά, νά εύχαριστήσουμε τόν κύριο Φωστιέρη. Φαντάζομαι ότι ήταν μιá σημαντική έμπειρία για σάς ή συζήτηση μαζί του. Έλπίζω νά αισθάνθηκε καλά και ό ποιητής.

Αντώνης Φωστιέρης: Έγώ σάς εύχαριστώ πάρα πολú. Και για τήν τιμή τής πρόσκλησης, αλλά και για τήν ίδια τή συνομιλία μας, ή όποια για μένα τουλάχιστον ήταν πραγματικά πολú ένδιαφέρουσα. Όπως έλεγα προηγουμένως, ότι γράφοντας άνακαλύπτεις και πράγματα πού δέν είχες πριν καθαρά στό μυαλό σου, έτσι και τώρα συζητώντας βγήκαν και πράγματα τά όποια πριν δέν τά είχα συνειδητοποιήσει μέ άκρίβεια. Όμως προέκυψαν από τή συζήτηση.

Στάθης Κουτσούνης: ΈΗ συζήτηση ήταν μιá πρόκληση για νά σκεφτούμε πράγματα όλοι μας. Και πάλι σ' εύχαριστούμε.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Έ άπομαρνητοφώνηση τής ήχογραφημένης συζήτησης έγινε από τήν Έφη Αλεξανδρή, ενώ τήν επίμελεια έκανε ό Στάθης Κουτσούνης.